

Slovenský národopis

2

32/1984



Na obálke: Alžbeta Korkošová, Predjarie v horách. Maľba na skle, 54 × 58 cm,
1975. Slovenská národná galéria, NL 239. Foto Š. Bačiaková

HLAVNÁ REDAKTORKA
Božena Filová

VÝKONNÁ REDAKTORKA
Zora Vanovičová

REDAKČNÁ RADA

Ján Botík, Soňa Burlasová, Václav Frolec, Viera Gašpariková, Emília Horváthová, Soňa Kovačevičová, Igor Krišteck, Milan Leščák, Ján Michálek, Ján Mjartan, Štefan Mruškovič, Viera Nosálová, Adam Pranda, Antonín Robek, Viera Urbancová

V prezentovanom čísle Slovenského národopisu sú online sprístupnené iba publikácie pracovníkov Ústavu etnológie SAV (v obsahu farebne odlišené).

Ostatné práce, na ktoré ÚEt SAV nemá licenčné zmluvy, sú vynechané.

Slovenský národopis je evidovaný v nasledujúcich databázach

www.ebsco.com

www.cejsh.icm.edu.pl

www.cceol.de

www.mla.org

www.ulrichsweb.com

www.willingspress.com

Impaktovaná databáza European Science Foundation (ESF)
European Reference Index for the Humanities (ERIH): www.esf.org

OBSAH

K 40. VÝROČIU SLOVENSKEHO NÁRODNÉHO POVSTANIA

Úvod (Milan Leščák)	197
Gusev, Viktor Je.: Slovanské partizánske piesne. Piesňové žánre	199
Michálek, Ján: Slovenské povstanie v spomienkach ľudu	218
Čierna, Katarína: Téma Slovenského národného povstania vo výtvarnom prejave ľudových vrstiev	226
Burlasová Soňa — Krekovičová, Eva: Tvorba spomienkových piesní z obdobia druhej svetovej vojny	235
Gašparíková, Viera: Z okruhu rozprávání o Slovenskom národnom povstaní	246

SÚČASNÍ TVORCOVIA A NOSITELIA HODNOT LUDOVÝCH UMELECKÝCH TRADÍCIÍ

Úvod (Soňa Burlasová)	258
Kováčová, Juliana: Ľudová speváčka Mária Zajacová zo Záblatia	260
Krekovičová, Eva: Tvorivá speváčka osobnosť a problematika novej tvorby. Mária Mezovská z Lip-tovskej Teplice	284

SLAVISTIKA V ETNOGRAFII A FOLKLORISTIKE

Urbancová, Viera: Slovensko-slovanské interakcie v etnografii 18. a 19. storočia	307
Burlasová, Soňa: Slavistické porovnávacie štúdium v slovenskej etnomuzikológii	315
Gašparíková, Viera: Katalógizácia ľudovej prózy a jej folklórny kontext u Slovanov	325

ROZHLADY

Jubileum doc. dr. Štefana Mruškoviča, CSc. (Božena Filová)	333
K životnému jubileu profesora Karla Dvořáka (Milan Leščák)	336
Činnosť Slovenskej národopisnej spoločnosti pri SAV v roku 1983 (Peter Salner)	337
IX. medzinárodný zjazd slavistov v Kyjeve (Soňa Burlasová)	339
Medzinárodné sympóziu pri Bienále ilustrácií detskej knihy Bratislava 1983 (Zuzana Štefániková)	343
Ľudová kultúra v socialistické súčasnosti IV. (Václav Hrníčko)	344
Piata medzinárodná konferencia o výskume ľudovej stravy (Rasfa Stoličnár)	347
Seminár Prezentácia interetnických vzťahov v ľudovom staviteľstve severovýchodných Karpát (Juraj Podoba)	347
Aktivizačno-prezentačný experiment v Múzeu kysuckej dediny (Peter Marák)	348
Cinéma du Réel — Medzinárodný festival etnografických a sociologických filmov 1983 v parížskom Centre George Pompidou (Martin Slivka)	350

RECENZIE A REFERÁTY

Národopisné aktuality (Eva Krekovičová)	354
Výroční obyčeje (Emília Horváthová)	355
S. Klaučo, Architektúra a súčasnosť (Juraj Podoba)	357
E. Prandová, Dokumentačné fondy NÚ SAV 1946—1977 (Ingrid Kostovská)	359

СОДЕРЖАНИЕ

СОРОКАЛЕТНЯЯ ГОДОВЩИНА СЛОВАЦКОГО НАЦИОНАЛЬНОГО ВОССТАНИЯ

Введение (Милан Лешчак)	197
Гусев, Виктор Е.: Словацкие партизанские песни. Песенные жанры	199
Михалек, Ян: Словацкое национальное восстание в воспоминаниях народа	218
Черна, Катарина: Тема Словацкого национального восстания в изобразительном выражении народных слоев	226
Бурласова, Со́ня — Крековичова, Эва: Творчество песен, посвященных периоду второй мировой войны	235
Гашпарикова, Вера: Из устных преданий о Словацком национальном восстании	246

СОВРЕМЕННЫЕ СОЗДАТЕЛИ И НОСИТЕЛИ ЦЕННОСТЕЙ НАРОДНЫХ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ТРАДИЦИЙ

Введение (Со́ня Бурласова)	258
Ковачова, Юлиана: Народная певица Мария Заяцова из Заблатия	260
Крековичова, Эва: Творческая певческая личность и проблематика нового творчества. Мария Мезовска из Липтовской Теплички	284

СЛАВИСТИКА В ЭТНОГРАФИИ И ФОЛЬКЛОРИСТИКЕ

Урбанцова, Вера: Словацко-славянские взаимодействия в этнографии 18 и 19 веков	307
Бурласова, Со́ня: Славистические сравнительные исследования в словацком этномузыковедении	315
Гашпарикова, Вера: Каталогизация народной прозы и ее фольклорный контекст у славян	325

ОБЗОРЫ

К юбилею доц. Штефана Мрушковича (Божена Филова)	333
К жизненному юбилею профессора Карла Дворжака (Милан Лешчак)	336
Деятельность Словацкого этнографического общества при САН в 1983 году (Петер Салнер)	337
IX международный съезд славистов в Киеве (Со́ня Бурласова)	339
Международный симпозиум при Бьеннале иллюстраций детской книги Бра-	

тислава 1983 (Зузана Штефаникова)	343
Народная культура в социалистической современности IV (Вацлав Грничко)	
Пятая международная конференция по исследованию народной пищи (Растя Столична)	344
Семинар Предъявление интерэтнических взаимоотношений в народной архитектуре северо-восточных Карпат (Юрай Подоба)	347
Эксперимент активизации и предъявления в Музее кисуцкой деревни (Петер Мараки)	348
Cinéma du Réel — Международный фестиваль этнографических и социологических фильмов 1983 г. в парижском Центре Жоржа Помпиду (Мартин Сливка)	350

РЕЦЕНЗИИ И РЕФЕРАТЫ

INHALT

DAS 40. JUBILÄUM DES SLOWAKISCHEN NATIONALAUFGSTANDES

Einleitung (Milan Leščák)	197
Gusev, Viktor Je.: Die slowakischen Partisanenlieder. Liedergenres	199
Michálek, Ján: Der Slowakische Nationalaufstand in den Erinnerungen des Volkes	218
Čierna, Katarína: Das Thema des Slowakischen Nationalaufstands in der bildenden Äusserung der Volksschichten	226
Burlasová, Soňa — Krekovičová, Eva: Die Schaffung der Erinnerungslieder aus der Zeit des zweiten Weltkrieges	235
Gašpariková, Viera: Aus dem Erzählungskreis über den Slowakischen nationalen Aufstand	246

DIE GEGENWÄRTIGEN SCHÖPFER UND TRÄGER DER WERTE DER KUNSTTRADITIONEN DES VOLKES

Einleitung (Soňa Burlasová)	258
Kováčová, Juliana: Die Volkssängerin Mária Zajacová aus Záblatie	260
Krekovičová, Eva: Die schöpferische Sängerpersönlichkeit und die Problematik der neuen Schaffung. Mária Mešovská aus Liptovská Teplička	284

Urbanová, Viera: Slowakisch-slawistische Interaktionen in der Ethnographie des 18. und 19. Jahrhunderts. 307
 Burlasová, Soňa: Slawistische vergleichende Forschung in der slowakischen Ethnomusikologie 315
 Gašparíková, Viera: Die Katalogisierung der Volksprosa und ihr Folklorekontext bei den Slawen 325

RUNDSCHAU

Jubiläum von Doz. Štefan Mruškovič (Božena Filová) 333
 Zum Lebensjubiläum von Professor Karel Dvořák (Milan Leščák) 336
 Die Tätigkeit der Slowakischen ethnographischen Gesellschaft bei der Slowakischen Akademie der Wissenschaften im Jahr 1983 (Peter Salner) 337
 Das IX. internationale Slawistentreffen in Kyjev (Soňa Burlasová) 339
 Internationales Symposium beim Biennale der Illustrationen des Kinderbuchs Bratislava 1983 (Zuzana Štefániková) 343
 Die Volkskultur in der sozialistischen Gegenwart IV. (Václav Hrníčko) 344
 Fünfte internationale Konferenz über die Forschung der Volksnahrung (Rasta Stoličná) 347
 Seminar Präsentation der interethnischen Beziehungen im Volksbauwesen der nordöstlichen Karpaten (Juraj Poda) 347
 Aktivisierungs- und Präsentationsexperiment im Museum des Dorfes von Kysuce (Peter Marák) 348
 Cinéma du Réel – Internationales Festival der ethnographischen und soziologischen Filme 1983 im Centre George Pompidou in Paris (Martin Slivka) 350

BÜCHERBESPRECHUNGEN UND REFERATE

CONTENTS

40th ANNIVERSARY OF THE SLOVAK NATIONAL UPRISING
 Introduction (Milan Leščák) 197
 Gusev, Viktor Je.: The Slovak partisan songs. Song genres 199

Michálek, Ján: The Slovak National Uprising in the people's recollections. 218
 Čierna, Katarína: The theme of the Slovak National Uprising in the creative expression of the folk 226
 Burlasová, Soňa – Krekovičová, Eva: Creation of commemorative songs from the period of World War II 235
 Gašparíková, Viera: From oral Interpretations of the Slovak National Uprising 246

RECENT CREATORS AND REPRESENTATIVES OF THE VALUES OF FOLK ART TRADITIONS

Introduction (Soňa Burlasová) 258
 Kováčová, Juliana: A folk singer Mária Zajacová from Záblatie 260
 Krekovičová, Eva: A creative singing personality and the problems related to the new creation. Mária Mezovská from Liptovská Teplička 284

SLAVISTICS IN ETHNOGRAPHY AND FOLKLORISTICS

Urbanová, Viera: The Slovak-Slavonic interactions in the ethnography of the 18th and 19th century 307
 Burlasová, Soňa: Slavistic comparative study in the Slovak ethnomusicology 315
 Gašparíková, Viera: Catalogization of the folk prose and its folkloric context in Slavs 325

COMMENTARY

To the jubilee of doc. Štefan Mruškovič (Božena Filová) 333
 To the life jubilee of professor Karel Dvořák (Milan Leščák) 336
 The activity of the Slovak ethnographic society at the Slovak Academy of Sciences in 1983 (Peter Salner) 337
 IX International congress of slavists in Kiev (Soňa Burlasová) 339
 The International Symposium at the Biennial of illustrations of children's book in Bratislava 1983 (Zuzana Štefániková) 343
 Folk culture in the socialist present time IV. (Václav Hrníčko) 344
 The Vth international conference on the investigation of folk food (Rasta Stoličná) 347

A Seminar of the Presentation of interethnic relations in folk architecture of north-east Carpathians (Juraj Podoba)	347
An activation and presentation experiment in the Museum of Kysuce village (Peter Maráky)	348

Cinéma du Réel — The International festival of ethnographic and sociological films of 1983 in the George Pompidou Centre in Paris (Martin Slivka)	350
---	-----

BOOKREVIEWS AND REPORTS

Z OKRUHU ROZPRÁVANÍ O SLOVENSKOM NÁRODNOM POVSTANÍ

**PARTIZÁNSKY VELITEL „MIŠKO Z KYJEVA“
VO FOLKLÓRNOM OBRAZE A V SKUTOČNOSTI**

VIERA GAŠPARÍKOVÁ

Národopisný ústav SAV, Bratislava

V rozsiahlej oblasti ľudovej prózy — začínajúc klasickými, tradičnými rozprávami a „netradičnými“ končiac — možno pozorovať dve protichodné tendencie: buď sa kladie zvýšený dôraz na vlastný príbeh a nositeľ deja sa predstavuje iba v hmlistých obrysoch, alebo naopak v popredí stojí konkrétna či aspoň určitými vlastnosťami sa vyznačujúca postava; jej význam vyniká tým zreteľnejšie, čím viac stúpa pútavosť či vôbec závažnosť rozprávanej udalosti, ale jej silná pozícia nedáva zabudnúť ani na historiky menej pôsobivé. Pritom možno zisťovať i rôzne medzistupne a v dejovom slede sa váha presúva raz na tú, druhý raz na onú stranu. Obraz hrdinu je v podstate priamo závislý na druhovom (žánrovom) charaktere folklórneho prozaického podania, pričom treba brať do úvahy známu dichotómiu, t. j. rozštiepenie na dve sféry, na rozprávkovú v najširšom slova zmysle a na povestovú v najširšom slova zmysle. V našom príspevku sústredíme pozornosť iba na časť tejto druhej sféry, na rozprávanie zo života, a pritom na podania o Slovenskom národnom povstaní. Z týchto podaní si vyberáme príbehy,

ku ktorým už niekoľko rokov obraciamе svoj záujem a ktoré sa viažu na postavu sovietskeho rozviedčika — partizána Mychajla Pavlovyča Čerkuna, žijúceho v pamäti slovenského ľudu ako Miško z Kyjeva.

Na vybraných príbehoch okolo jeho osoby sa dá doložiť všetko, o čom sme dosiaľ hovorili vo všeobecnej polohe. V niektorej historike meno vypadlo a vystupuje v nej iba niekto bližšie neurčený, „jeden partizán“. Ale takéto prípady sa vyskytujú výnimočne a poväčšine sa rozpráva priamo o Miškovi z Kyjeva. Všetky podania o Miškovi z Kyjeva však nestoja v rovnakej rovine. Jedny sú epicky rozvedenejšie, ideovo pôsobivejšie, iné sú skratkovité, menej výrazné. Dominantný príbeh, ku ktorému sa dnes vrátíme, spôsobil, že sa okolo neho zoskupujú ďalšie a uskutočňuje sa tak cyklizačný proces. V jeho priebehu nevyhnutne asistuje štylizácia, ktorú tu chápeme ako vzťah medzi zobrazovaným predmetom.¹ Vtedy dochádza k určitej selekcii a k zdôrazneniu charakteristických črt, alebo k určitej typizácii, a zároveň k nadsázke a ku glorifikácii, heroizácii.

Výslednicou je legenda o hrdinovi, ktorá sa podľa nášho názoru vytvára v ľudovej slovesnosti častejšie než v literatúre.

Ústne podanie vyzdvihlo Miška z Kyjeva ako postavu mimoriadnu, avšak nie ako mimoriadnu postavu jedinú i v rámci Slovenského národného povstania. Predstavitelia Slovenského národného povstania, partizánski velitelia, dosahovali v ústach ľudu neraz podobnú výšku, a možno teda i tentokrát hovoria o obecných postupoch pri folklórnom stvárňovaní postavy partizána.² Podobnými legendami sa v ľudových rozprávaniach stali na Podjavorinsku partizánski velitelia plukovník Ilja Danielovič Dibrov (in memoriam povýšený na generála) a kapitán Miloš Uher.³ Ich partizánska činnosť na Slovensku však bola podstatne kratšia — padli v boji proti nepriateľovi.

Na rozdiel od oboch týchto hrdinov Slovenského národného povstania pôsobil Miško z Kyjeva na Slovensku deväť mesiacov. Legendárnym sa stal najmä vďaka odvážnemu činu, ktorý v ústnom prednese akoby čerpal z okruhu vo folklórnej tvorbe známych motívov vojrovej Isti a ktorému sme pred desiatimi rokmi venovali osobitnú štúdiu.⁴ Z porovnania všetkých dostupných variantov, ktoré rozvíjajú len túto jednu, hlavnú tému, nám vyplynula látková osnova s týmito stabilnými, konštantnými prvkami:

I. Nepriateľ (domnelí partizáni, t. j. Nemci, gardisti, handrbulci, Vlasovci, vagabundi a pod.) vo veľkom počte príde do Kšinej, o. Topoľčany.

II. Vojaci sú rozmiestnení po domoch.

III. Hrŕstka partizánov na čele s Miškom z Kyjeva (Miško z Kyjeva sám) ich tu postupne odzbrojujú.

IV. Je odzbrojený aj ich veliteľ.

V. Ostávajúca veľká časť nepriateľa zloží zbrane, len čo Miško z Kyjeva vydá rozkaz väčšej vojenskej jednotke, ktorej existenciu použitím vojrovej Isti predstiera.⁵

V takejto podobe vošiel teda príbeh do slovenského prozaického fondu. Boli by sme sa s týmto zobrazením uspokojili, keby sme sa neboli postupne dozvedeli podrobnosti o skutočnom Miškovi z Kyjeva, o žijúcom Mychajlovi Pavlovyčovi Čerkunovi (nar. 1913).⁶ Tento za mladi vynikajúci športovec, nositeľ čestného titulu Majster športu, sa neskoršie stal vedúcim Katedry telesnej výchovy Gorkého pedagogického inštitútu v Kyjeve a jeho pedagogická a trénerská práca bola neraz v ZSSR i u nás v Československu ocenená vysokými vyznamenaniami, ktoré tak pristúpili k predchádzajúcim z obdobia Veľkej vlasteneckej vojny. Kládli sme si otázku, či si on sám ešte na svoj odvážny čin spomína, a ak áno, akú podobu majú jeho spomienky. Keď sa nám podarilo zistiť jeho adresu v Kyjeve, napísali sme mu a vzápätí poslali separát našej monotematickej štúdie. M. P. Čerkun reagoval dlhou odpoveďou, datovanou 15. mája 1975.

S podstatnými pasážami tejto písomnej výpovede zoznamujeme v preklade (príloha I). Nie je nezaujímavé, že pisateľ nezostal pri vyličení svojho vlastného činu a že pripojil, čo ešte nasledovalo, totiž zmienku o dvoch kolónach do 1500 Nemcov, ktorí sa hrnuli na Kšinnú. V zapísaných folklórnych variantoch, s ktorými sme pracovali, tento fakt podchytený nebol. Avšak obsahovala ho akoby navyiac črta V. Čerkaského *Velké srdce*.⁷ Nepovažovali sme najprv za potrebné zaradiť z nej⁸ tento kontinuitný článok do celkového vývoja udalostí. Ale keď sme neskoršie prihliadli k inému, nám vtedy neznámemu variantu, ktorý ho v náznaku obsahuje,⁹ a zvažili jeho závažnosť po prečítaní listu M. P. Čerkuna, predkladáme ho v štylizácii V. Čerkaského dodatočne:

„A viete,“ spomína Michail Pavlovič, „urobil som jednu veľkú chybu. Ten ‚veliteľ‘ mi sľuboval na svoju dôstojnícku česť a na život svojich vojakov, že o hodinu dovedie ešte jedno jagdkomando,



Mychajlo P. Čerkun — krátko po oslobodení. Z archívu M. P. Čerkuna.

ktoré vedie jeho priateľ z Bánoviec smerom na Závadu. Pustil som ho. A on dovedol... pol druhá tisíc esesmanov. Jednou z obetí esesmanov v Kšínnej bol ten dedo, čo tak hrdinsky niesol na pleci guľomet...“¹⁰

Avšak i keď necháme bokom túto príhodu s tragickými následkami, podáva list M. P. Čerkuna obsiahlejšiu výpoveď než ktorýkoľvek zapísaný variant. Pritom našu ústrednú pozornosť upútava motív, ktorý u V. Čerkaského chýba a ktorý naopak ústna tradícia zachováva: zmienený motív vojnovnej lsti. Na rozdiel od niekoľkých slovenských variantov však v rozkaze predstieranej väčšej jednotke nedal partizánsky veliteľ povel k palbe — batalióny sa mali iba pripraviť.

Dostali sme do rúk cennú výpoveď,

ale napriek tomu sa náš záujem o skutočného Miška z Kyjeva stále nevyčerpával. Chceli sme ho osobne poznať a počuť priamo od neho príbeh i eventuálne ďalšie jeho spomienky z obdobia Slovenského národného povstania. Príležitosť na stretnutie s ním sa naskytla oveľa neskôr, až počas IX. Medzinárodného zjazdu slavistov konaného v Kyjeve. Vtedy sme ho dvakrát, 11. a 12. septembra 1983, navštívili. Po obidva razy rozprával príhodu o svojom odvážnom čine zhodne so svojim listom. Zatiaľ čo prvá návšteva mala skôr informatívny ráz, vlastný výskum sa uskutočnil až druhý deň, kedy bol prítomný i Čerkunov bojový, o desať rokov mladší druh Anatolij Antonovič Asonov, aktívny účastník mnohých akcií aj v Slovenskom národnom povstaní.

A. A. Asonov nielenže doplňoval M. P. Čerkuna, ale rozprával o ňom históriky, zároveň ho podnecoval, delil sa s ním o rozprávania a vyvolával v ňom spomienky, spomienky zachytené na magnetofónový pás niekedy i dvakrát, raz M. P. Čerkunom, inokedy A. A. Asonovom. Mnohé z nich sme vypočuli už o deň skôr, okrem nich prišli na rad i ďalšie. Pri ich počúvaní bolo nevyhnutné si pripomenúť vetu z listu M. P. Čerkuna, že „mnohé sa už zahladilo“. Dnes si neraz už ani nedokážeme predstaviť, čo všetko obaja títo hrdinovia museli v tyle nepriateľa prežívať, akými útrapami prechádzali v priebehu celého obdobia Veľkej vlasteneckej vojny a ako bolo vôbec možné, že všetky ťažkosti vedeli prekonať a dočkať sa konečného víťazstva. Nič z toho síce nie je zasunuté pod prah vedomia, ale predsa v rozprávaných spomienkach sa dostáva do popredia skôr iný tón — rozmarný, jasný. Avšak nepripisujeme všetko iba času, ktorý dáva zabúdať na chmúrne udalosti a tragické zážitky. Aj v tých najťažších chvíľach, aj v tých najneprijemnejších životných podmienkach by nestačila iba dokonalá fyzická pripravenosť, keby

chýbala pripravenosť psychická, keby chýbal optimizmus, zmysel pre humor. Jeho nevyhnutnosť správne vystihol M. P. Čerkun: „Ani všetky vojnové hrôzy neumlčali humor. Sila naša bola v tom, že sme ho mali. Bez neho by sme to neboli vydržali.“

Do prílohy II vyberáme rozprávania, ktoré sa týkajú Slovenského národného povstania a dokumentujú pôsobivý rozprávačský prejav M. P. Čerkuna a A. A. Asonova. Magnetofónový pás ho zachytí trochu dokonalejšie než slovný prepis, ktorý nemôže zaregistrovať napr. hlasovú moduláciu, pre M. P. Čerkuna takú príznačnú. V preklade do slovenského jazyka nevyniknú ani mnohé slovakizmy,⁴¹ ktoré svedčia o pevnom zopnutí so životom slovenského ľudu. Dokladom toho sú aj slovenské pesničky; nejednu melódiu si dodnes pamätajú, okrem toho i celý text piesne *Prečo ty neprišiel, ja som te čakala*. O tomto zväzku s našim ľudom hovoria obidvaja. A. A. Asonov: „Všetko, čo sme docielili, docielili sme spravodlivosťou, dobrým slovom a skutkom. A najvyšším vyznamenaním je pre nás dobré slovo vďaka slovenského ľudu. Je pre nás cennejšie ako rády a medaily.“ M. P. Čerkun: „Toto uznanie sme si čestne vydobyli. A to je vlastne vyznamenanie celého národa, ktoré vždy bude uchované hlboko v našich myšliach a srdciach.“

Faksimile podpisu M. P. Čerkuna

Pri uplatňovaní základnej národopisnej metódy bezprostredného pozorovania možno M. P. Čerkuna poznať ako človeka nenápadného, skromného, vzdelaného, statočného, obetavého, zapáleného pre myšlienku boja za spravodlivosť a aj za historickú pravdivosť literatúry spätjej s Veľkou vlasteneckou vojnou. Možno ho poznať ako opravdového vlastenca a internacionalistu, ktorý našiel cestu aj k slovenskému ľudu, zžil sa s ním a preto právom vošiel do jeho trvalej pamäti. Stále sa stretáva so svojimi bojovými druhmi niekoľkých národností a často prichádza medzi mládež, aby rozprával, čo všetko zažil počas Veľkej vlasteneckej vojny. Čím ďalej, tým vzdialenejšia minulosť sa mu tak stáva prítomnosťou, prežíva znovu to, čo bolo, a v tomto procese sa v jeho celkovom profile objavila nová črta — stal sa veľmi dobrým rozprávačom.

Predovšetkým príbeh o odvážnom čine, zaujímavú v slovenskom ľudovom ústnom podaní o Miškovi z Kyjeva dominantné miesto, prechádza vďaka autobiografickej spomienke ešte do druhej rozprávačskej roviny. I takto skompletizovaný pohľad presvedčivo ukazuje, ako hĺbkové štúdium odkazu Slovenského národného povstania i pre folkloristiku naďalej otvára nové obzory a privádza na nové cesty.



POZNÁMKY

- 1 Slovník literární teorie. Praha 1977, s. 368.
- 2 Pozri MICHÁLEK, J.: Postava partizána v ústnom podaní. Slov. Národop., 22, 1974, s. 619–623, najmä 623. Porov. aj stať toho istého autora Slovenské národné povstanie v ľudovom rozprávaní. In: Slovenské národné povstanie v ľudovej tvorbe. Bratislava 1974, s. 94–95.
- 3 MICHÁLEK, J.: Postava partizána v ústnom podaní, s. 622. Najmä však autorova

- stať Spomienkové rozprávania o Slovenskom národnom povstaní na Podjavorinsku. Slov. Národop., 12, 1964, s. 409–411. Porov. aj jeho monografiu Spomienkové rozprávania s historickou tematikou. Bratislava 1971, s. 109–110.
- 4 GAŠPARÍKOVÁ, V.: Príbeh o hrdinstve odvážneho partizána v ústnom podaní. Slov. Národop., 12, 1974, s. 597–617. — Porov. stať tej istej autorky Rozprávania

- o Povstání v kontexte Iudovej tradície. In: Zo života a bojov Iudu Uhrovskej doliny. Bratislava 1977, s. 381–448.
- 5 GAŠPARÍKOVÁ, V.: c. d. Príbeh o hrdinstve odvážneho partizána, s. 605.
- 6 Okrem bibliografických odkazov u V. Gašparíkovej (pozn. 4) z ďalšej literatúry, v ktorej vystupuje M. P. Čerkun, pozri ešte KALAC, G. – ŠTUKOVSKÝ, Š.: V borbe za slobodu. Trenčín 1964, passim. – ANDRIJENKO, I.: Mychajlo Kyjivskij. In: Na vognovomu rubeži. 2. doplnené vydanie. Kyjev 1975, s. 264–277. – Porov. aj ČERKUN, M. P.: Z ukrajinských stepí po Karpaty. In: Priateľstvo spečatené krvou. Bratislava 1959, s. 64–96.
- 7 In: Dnešná tvár bojovníkov. (Črty o účastníkoch SNP.) Bratislava 1964, s. 127–142.
- 8 Pozri GAŠPARÍKOVÁ, V.: c. d. Príbeh o hrdinstve odvážneho partizána, s. 615.
- 9 Pozri ŠVEHLÁK, S.: K súčasnému životu folklórnych novotvarov s odbojovou tematikou. Slov. Národop., 22, 1974, s. 644–645, č. 28.
- 10 C. d. v pozn. 7, s. 139.
- 11 V súčasnom hovorovom i písomnom prejave M. P. Čerkuna sa vyskytujú viaceré slovenské výrazy, napr. bochánka chleba, cestička, farár, frajerka, fujavica, halušky, chodníček, starosta, riaditeľ školy, učiteľka, vojak atď.

PRÍLOHY (v preklade z ruského a ukrajinského jazyka)

I. Z LISTU M. P. ČERKUNA ZO DŇA 15. MÁJA 1975

Chcem Vám oznámiť, že som jedným z veliteľov sovietskeho partizánskeho zväzu Alexandra Nevského, ktorý sa sformoval v roku 1941 pod Moskvou a po bojoch v tyle nepriateľa v Rusku, na Ukrajine, v Bielorusku a Poľsku prišiel na pomoc Slovenskému národnému povstaniu. Dňa 5. augusta 1944 sme prišli na východné Slovensko. V Čergovských horách pod Prešovom sa k nášmu oddielu pripojili povstalecké jednotky Rýchlej divízie tzv. slovenského štátu.

Ja a moji druhovia sme mali bojovať v Čergovských horách, v Poprade a Liptovskom Mikuláši, Handlovej, Prievidzi, Zlatých Moravciach a Nitre. V októbri roku 1944 som s osobitnou skupinou rozviadky zväzu Alexandra Nevského (veliteľom bol hrdina Sovietskeho zväzu V. A. Karasev, jeho pseudonym na Slovensku Stepanov) šiel do oblasti Považskej doliny. V Trenčíne, Novom Meste nad Váhom, Piešťanoch, Lietave, Trnave, v dedinkách Moravany, Nová Lehota, Vrbové, Pustá Ves, Chtelnica, Naháč, Dolany a i., poznali kapitána Kyjevského – to bol môj partizánsky pseudonym.

Koncom decembra, po bojoch v Inoveckých horách, sme vyšli do oblasti Uhrovskej doliny a mali sme pod kontrolou obce Závada, Kšinná, Omastiná a i. Miestni obyvatelia nás ľahko spoznali, pretože sme nosili uniformu Červenej armády s dôstojníckymi dikciami. Mali sme rádiotelegrafické spojenie s Moskvou.

Prostí Iudia na nás spomínajú po dobrom. Nikomu sme neublížili, k obyvateľom sme sa správali úctivo a spravodlivo.

Dňa 21. januára 1945 ja, Anatolij Asonov, Žeňa Stupka, Slava Zacharov radista, a komunista z Viedne, na jeho priezvisko sa už nepamätám, sme sa zišli u kšinnského farára Bartku. Na tomto stretnutí bol aj riaditeľ školy a miestna učiteľka. Po druhej hodine v noci sme sa pobrali na noc do jedného domu, nikdy sme dvakrát nenocovali na tom istom mieste. Ráno nám gazdiná dala najesť a my sme vyšli z dediny smerom na Závadu. A znovu spresňujem: dva razy za sebou sme nikdy nechodievali po jednej a tej istej ceste. Tak napr. keď sme šli do Kšinnej od Závady po ceste, tak nazad sme sa vracali po chodníčku. Keď sme teda vtedy vychádzali z dediny, nič nebezpečného sme nezbadali. Len čo sme však prešli tristo metrov, počul som, že na mňa volá jeden chlapec. Bežal a kričal:

„Ujko Miška!“

Zastavili sme sa. Chlapec nám povedal, že ho poslal richtár Štefan Mišina, aby ma upozornil na to, že do dediny prišlo naď ráno veľa vojakov a on sa nevie v nich vyznať, kto sú, čo sú, Nemci alebo partizáni.

Chvíľu rozmýšľam. Zacharova a Rakúšana posielať na našu základňu, ktorá sa nachádzala na laze Dlhé a cestou mali upozorniť veliteľa práporu Žalmana o tom, že v Kšinnej sú Nemci. Ja, Asonov i Stupka sa vraciame do Kšinnej. Pred domami, ktoré stáli pri chodníku, nás čakali obyvatelia. Od najstaršieho po najmladšieho všetci boli na ulici.

Dnes je ťažko stanoviť, kto dal prvý správu o Nemcoch, všetci boli veľmi vzrušení. Richtár Štefan Mišina stačil mi ešte pošepnúť, že v jeho dome sa nachodí štáb. Guľometčík Žeňa Stupka dostal príkaz, aby kontroloval

hlavnú ulicu, ktorá viedla pozdĺž potôčka a popri kostole. Asonovovi som dal príkaz, aby ma kryl zozadu asi vo vzdialenosti dvadsiatich metrov. Sám s niekoľkými neozbrojenými občanmi som šiel ku krčme (dnes je už ztvorená) a otváram dvere. Dnu traja vojaci, na pulte leží guľomet a dva automaty. Mám iba okamih na rozhodnutie. Kto sú vlastne? Partizáni alebo Nemci? Nemci! — preblesklo mi myslou, Partizáni nemajú takéto spôsoby. Partizán nikdy nepustí automat z rúk.

„Hände hoch! Zložte zbraň! Ste obklúčení Červenou armádou!“

Komu dať zbrane? Dookola stoja pokojní obyvatelia, dobrí Kšiňania. Zbrane dávam tým, čo sú blízko mňa. Prichádzame k druhej chalupe a začínam „divadlo“:

„Batalión sprava pripraví sa k obrane! Batalión zľava mínometmi zaistí prístup k obci zo strany Uhrovcu!“

V takomto duchu som dával rozkazy neexistujúcim bataliónom. Rozkaz „Pál!“ som nevydal preto, lebo nebolo bataliónov a taký rozkaz by bol zmaril naše „divadlo“. Nemci by sa boli dovŕtiple, že sme iba traja.

Kdesi pri piatej či šiestej chalupe, keď sme odzbrojovali Nemcov, zavesil som guľomet na starého, chromého dedka. Pridržiaval sa ma, aby nespadol pod guľometom, a tak sme spolu kráčali ďalej. Len vtedy, keď sme už prišli k štábu, pribehli dvaja partizáni z miestnych oddielov... Zajatcom sme povedali, že im veríme, že prináležia k partizánom. Na dôkaz toho som vybral dvesto korún, dal som ich krčmárovi a prikázal, aby uctil našich „bratov-partizánov“. Všetci družne šli za krčmárom.

Tak sa rozvíjali udalosti do chvíle, kým sme neprišli k štábu. Tridsať Nemcov vybehlo zo dvora, avšak videli, že sa na nich hrnie huf Iudí. Takmer všetci obyvatelia Kšiňnej boli okolo mňa. Na môj povel „Hände hoch!“ Nemci, čo stáli vpredu, začali odhadzovať zbrane a dvíhali ruky. Tí vzadu si ľahli na zem, ale strieľať nemohli, veď vpredu boli ich vojaci. Dávam rozkaz, aby zložili zbrane, pretože sú obklúčení Červenou armádou a ukazujem na hory, kde sa nachádzajú naše batalióny.

V tú chvíľu miestna rozviedka z Omastinej hlási, že na Kšiňnú tiahne v dvoch kolónach do 1500 Nemcov. Chcú obklúčiť obec. Zisťujem u nemeckého veliteľa, kto vlastne sú? Vysvetľuje mi, že tých 1500 Nemcov, ktorí idú na Kšiňnú, má on čakať na začiatku obce. Ak ich tam nebude čakať, tak Nemci začnú na Kšiňnú strieľať z mínometov. Ak ich tam počká, tak jeho druh s celým oddielom prejde na

stranu partizánov. Hovorím mu, že tomu neverím. Odpovedá mi:

„Som dôstojník a nechám vám svojich 81 vojakov a aj jedného dôstojníka.“

Mal som znovu iba okamih na rozhodnutie. Chrbáty fašistických vojakov sa vzdávajú a ja akosi mimovoľne dvíham automat. Mám zabíť toho hada?! Iná myšlienka je pokojná a triezva. Nestrieľaj! Prečo? Po prvé, ešte nepadol ani jeden výstrel. Máme trofejnú zbraň: 17 guľometov, 37 automatov, vintovky, pištole, faust-patróny a iné. To všetko obyvatelia naložili na tri vozy. Všetci obyvatelia sú bez zbraní a veľmi vzrušení. V takejto situácii aj jeden výstrel by mohol vyvolať paniku, Iudia by sa rozutekali a Nemci by nás zahrdúsili holými rukami. A po druhé, za zabitie dôstojníka Nemci zničia dedinu i Iudí. Tak preto som nezabil toho fašistu. Život obyvateľov Kšiňnej mi bol drahší...

II. Z BESEDY S M. P. ČERKUNOM A JEHO DRUHOM A. A. ASONOVOM DŇA 12. SEPTEMBRA 1983 V KYJEVE

1. Príbeh o odzbrojení nepriateľa bez jediného výstrelu

a) Podanie A. A. Asonova

Veľa bolo takých Iudí, čo nám pomáhali a chápali nás. Prejavovali nám svoju dôveru, čím nám vlastne pomáhali. S miestnym obyvateľstvom sme boli zadobre, dediny, ktoré sme mali pod kontrolou, sme očistili od nežiadúcich živlov — špiclov, gardistov, ale aj takých Iudí, ktorí s gardistami sympatizovali a pomáhali im. S našou pomocou sa ich v týchto dedinách zbavili. Tento nám pridelený rajón sme pri očisťovaní od nežiadúcich živlov považovali za svoj. Hneď vysvetlím, v akom slova zmysle. Našou bojovou úlohou bolo držať túto lokalitu pod stálou kontrolou a ochrániť ju pred nebezpečenstvom, ktoré sa dalo očakávať od Bánoviec, kde bola nemecká posádka. A dediny Kšiňná a Závada, to boli naše „vorposty“ (predné stráže — pozn. V. G.). Bolo prirodzené, že v týchto našich „vorpostoch“ sme museli vytvoriť takú situáciu, aby sme sa za každých okolností mohli spoľahnúť na miestne obyvateľstvo, aby sme dostali zavčasu potrebné informácie — a to sa týkalo nielen mňa a nášho veliteľa Michaila Pavloviča, ale i ďalších — informácie o správach z rozhlasu, inokedy informácie od miestnych obyvateľov o pohybe Nemcov. To bolo predovšetkým potrebné. Poviem aj prečo. V Kšiňnej, kde sme odzbrojili nemeckú posádku, keby nám nebolo vtedy pomohlo miestne obyvateľstvo a nebolo by nám

dôverovalo, veru by sa nám to nebolo podarilo. Ale ľudia nám všemožne pomáhali a riskovali pritom svoj vlastný život.

To sa stalo tak:

Ja a Mišo sme šli po jednej strane dediny, po druhej išiel Žeňa. Prostriedkom dediny tečie horský potok. Ideme od domu k domu a zaisťujeme členov „jagdkomanda“ (Horský strelecký oddiel – pozn. V. G.). Ale keď zajmeš člena „jagdkomanda“ a odoberieš mu zbraň, a nielen jemu, ale postupne jednému, druhému, tretiemu, treba tú zbraň aj dakde ukryť. Ale kde? Preto sme zbrane členov „jagdkomanda“ dávali miestnemu obyvateľstvu. Ale tí nám na to:

„Neviem strieľať!“

Odpovedám:

„Ty, môj milý, nestrieľaj, ty iba drž tú zbraň a poď s nami!“

A tak sa stalo, že s nami kráčal aj jeden starček, slabučký, ledva chodil. Na pleciach mu visel guľomet a celý sa pod tým guľometom triasol. (M. P. Čerkun dodáva: Ja som mu ho dal a povedal som mu: „Ty len buď pri mne a nepúšťaj ho z rúk!“) Potom starček riekol:

„Veď ani neviem, čo mám s tým guľometom robiť?“

A ja mu na to:

„Musíme robiť dojem, že je nás plná dedina a nie iba hŕstka!“

Druhí ľudia by sa boli v takejto situácii zatvorili doma a nikde by sa neukazovali. Ale títo obyvatelia povychádzali z domov a pomáhali nám. Keď sme už zajatých členov „jagdkomanda“ mali pohromade, a bola ich dosť veľká skupina, stála už vedľa nich aj skupina chlapov a žien, ozbrojených automatmi a guľometmi. Až potom sa Nemci, ktorí nevedeli, koľko nás v skutočnosti bolo, presvedčili, že nie sme iba traja, ale že nás je veľa, možnože aj sto, ale deväťdesiatdeväť percent z týchto ľudí nikdy nedržalo v rukách vintovky, automaty alebo guľomety a ani nevedeli s nimi narábať.

(M. P. Čerkun: Keby bol vtedy náhodou zaznel výstrel, určite by bola väčšina z nich odhodila zbrane a rozutekala sa. Nie azda preto, že by sa boli báli, ale to bolo zákonité. Veď to neboli vojaci.)

Ja si osobne myslím, že táto operácia sa nám vydarila nie vďaka našej chabrosti, ale predovšetkým preto, že nám miestni obyvatelia tak oddane pomáhali. Iba tak môžeme hodnotiť túto udalosť. Keby nebolo Kšiňanov, tak nám trom sa to nikdy nepodarí. Nemci, ktorí boli v presile, určite by nás boli premohli.

Poviem vám, ako sa to vlastne začalo. Keď sme išli do Kšiňnej, utekal k nám jeden chlapec, ktorý nám povedal, že do dediny, teda

do Kšiňnej prišli asi partizáni, ale že sú akísi čudní. Vedeli sme, kde sa nachádzame, veď sme robili obchádzku nám zvereného rajónu a vedeli sme aj to, že v blízkosti niet ani jednej skupiny, ktorú by sme nepoznali. Presne sme vedeli, kto je kde. Ale prečo sa tu objavila nám neznáma skupina? Chlapcovo rozprávanie sa nám zdalo podozrivé.

„Tí, čo do našej dediny prišli, nehovoria tak ako vy, ale celkom inakšie. Aj fajčia inakšie, oblečení sú všelijako, viac sú podobní Nemcom a akosi čudne sa správajú.“

Tamojší ľudia už vedeli, čo a ako sovietski partizáni robia.

Spozorneli sme. Ale čo sme mali robiť, nás bolo iba päť. Radista odišiel na základňu k našim do dediny Dlhé a spolu s ním aj partizán Žeňa ako sprievod. Tak sme ostali traja. Ale napriek tomu sme sa rozhodli, že sa do dediny pôjdeme pozrieť. Najprv sme prišli do krčmy. Cestou nám už Kšiňania prezradili, že tam sú Nemci. Vtrhli sme dnu s pripravenými automatmi a skríkli:

„Hände hoch!“

Všetci traja vojaci, čo tam boli, rozkaz poslúchli a stali sa našimi zajatcami. Jeden z nich bol slovenský dôstojník. A práve ten nám prezradil, že dedinu obsadili členovia nemeckého „jagdkomanda“ a že majú za úlohu predstierať, že sú partizáni, aby tak ľahšie pochytali skutočných partizánov. Slovenský dôstojník bol prívetivý a ochotne nám všetko porozprával, lebo sa trochu aj bál. Tým, že nám pomáhal, chcel zrejme odčiniť svoje hriechy. Prvých troch zajatcov sme dostali veľmi ľahko. Naš náhly príchod ich zaskočil, ale rozhodujúce tu boli aj naše automaty, ktoré na nich mierili. A prirodzene aj pocit strachu tu zohral svoju úlohu.

Teraz, keď sa k tomuto príbehu znovu vraciam, neprichodí mi nič iné, ako opäť zdôrazniť, že rozhodujúcim činiteľom v tejto operácii, a to od samého začiatku, od zajatia tých troch vojakov v krčme až po ostatných členov „jagdkomanda“, boli miestni obyvatelia, ktorí nám tak obetavo pomáhali. Veď oddiel „jagdkomanda“ bol výborne ozbrojený, mali automaty, guľomety, granáty a všetko možné.

Poznal som v obci Závada jednu prostú ženu – Anna Belanová sa volala. Aj moja mama sa volala Anna a asi práve preto bola pre mňa Anna Belanová akousi mojou druhou mamou. Tá žena nám veľmi pomáhala. Jej muž bol komunista, mali šesť detí a ona riskovala svoj život i život svojich najbližších. Od chvíle nášho príchodu do toho rajónu až do nášho odchodu nám tajne pomáhala, ako len mohla. Pokiaľ budem žiť, nikdy na ňu nezabudnem. Vtedy som bol ešte veľmi mladý a ona ma tiež

považovala za svojho syna. Láska a vzájomné porozumenie ľudu, ktorý nám pomáhal, tu zohrali veľkú úlohu. Takým ženám, ako bola Anna Belanová, treba ruky bozkávať. (M. P. Čerkun: My sme ani nemohli zle bojovať, lebo sme videli, aký je to prekrásny ľud, medzi ktorým sme vtedy žili.)

b) Podanie M. P. Čerkuna

Raz večer nás pán farár pozval k sebe na besedu. Pamätám sa, že to bolo 21. januára, v deň narodenín mojej dcéry Tatjany, ktoré sme chceli vtedy osláviť. Zdržali sme sa uňho asi do druhej-tretej hodiny ráno. Okná, čo mali výhľad na hory, sme mali pre každý prípad otvorené. To kvôli Nemcom. Keby sa náhodou neočakávane objavili, aby sme oblokmi mohli utiecť von. Aj preto sme sedeli v kuchyni a nie vo veľkej izbe. Po posezení sme sa prešli trochu po dedine a prespali sme v jednom dome. Nikdy sme totiž nespávali dva razy za sebou v jednom a tom istom dome okrem mamičky od Kati Belanovej, a to z bezpečnostných dôvodov. Všade nás dobre prijali. Prišli sme tam, pospali sme si, o ôsmej ráno sme vstali, uvarili nám jačmennú kávu, ktorú sme s chuťou vypili a išli sme nie po ceste na Zavadu, ale k veliteľovi Žalmanovi. Tam bola partizánska skupina, skupina Žalmanova. A vtedy pribehol k nám jeden chlapec a už z diaľky volal:

„Ujko, ujko! Do dediny prišli neviem či Nemci, či partizáni.“

Rýchlo sme začali uvažovať, pretože u nás na štábe bolo menej ľudí ako týchto Nemcov. Časť išla s Kvitkovským na Valaskú Belú a tam na štábe bolo maximálne dvadsať ľudí, nie viac. Vedeli sme, že nás v celej skupine bolo oveľa menej. Prišli sme do dediny. Ľudia začali vychádzať z domov. V ústrety nám prišiel starosta obce Mišina. A tí vojaci prišli nie po ceste od Uhrovca, ale cez kopce od Trebichavy. Čoskoro sme prišli ku krčme. Prudko som otvoril dvere a uvidel som tých troch vojakov. Predovšetkým som však uprel pohľad na zbrane. Partizáni nikdy tak so zbraňou nenarábali. Guľomet a dva automaty ležali na pulte obrátené k dverám. V okamihu mi napadlo, že partizáni by to nikdy neurobili. Buď majú zbrane pri sebe, alebo ich položia do kúta, keď sú v bezpečí, aby si oddýchli. Lebo zbrane sú veľmi ťažké, keď ich neustále treba nosiť. No jedným slovom, videl som, že to neboli spôsoby, ktoré by boli typické pre partizánov. Zvolal som:

„Hände hoch!“

Vtom sa už objavil aj Toľa, i ľudia z dediny sa začali zbíhať. Vzali sme im zbrane a dali sme ich nejakým civilom, aby Nemci

videli, že nie sme len dvaja, ale že nás je viac. Bol medzi nimi jeden slovenský dôstojník, ktorý ma poznal ešte z východného Slovenska v tom čase, keď vznikli rýchle divízie v Čergovských horách pri Prešove a Bardejove, on už vtedy bol špiónom. On ma teda poznal. Ja sa ho pýtam:

„Kto ste, kde ste rozmiestnení a koľko vás je?“

„Rozišli sme sa po troch po chalupách.“

Nuž ideme rýchlo do susedného domu, znovu skriknem „Hände hoch!“ a opäť ich berieme. Civilov už tam bolo do päťdesiat. Ideme teda od jedného domu do druhého a s Toľom sme sa takto dohodli:

„Toľa, ja idem dopredu, ty ma kry a zároveň veď aj celý zástup.“

Žeňu Stupku sme poslali, ešte vtedy nič nebolo, za potok, tam bola taká cesta za kosťolom a tam pán farár žil.

„Žeňa, ty tam patroľ rob!“ lebo mal guľomet.

Tak to bolo. Ale niektoré detaily mi je už ťažko vykresliť, lebo to všetko sa veľmi rýchlo odohralo. Prirodzene, že ja som nemohol držať guľomet. Toľa tam za mnou kričal, robil poriadok, ale nemohol som sa s ním rozprávať. Veril som len, že ma kryje.

Vtedy stál pri mne jeden dedko. Opieral sa o paličku. Tak tomu som ten guľomet prevesil cez šiju. Chudák zlakol sa a úplne sa zapotácal. Dodatočne som sa od ľudí dozvedel, že toho dedka Nemci zastrelili, keď potom prišli do dediny.

Čoskoro pribehol ku mne znovu Mišina a hovorí mi:

„V mojom dome je štáb.“

Nuž my sme s celým zástupom, možnože ich bolo aj sto, šli k nemeckému štábu, k domu, kde nás viedol Mišina. Pamätáš sa, kde žil? Nemci vyskočili z domu, celý štáb. A tam sa to stalo takto: Nemci vyskočili z ľavej strany domu, tam blízko bola stodola a odtiaľto my ideme. (Ukazuje.) Časť Nemcov zaľahla na zem, chceli do nás strieľať. Pamätáš sa? Ale veliteľ nemohol strieľať, lebo vpredu stáli jeho vojaci a bol by musel cez nich strieľať. A tu my sme zvolali:

„Zložte zbraň!“

A on, ten veliteľ, na to:

„My sme partizáni!“

„Veríme vám, že ste partizáni. Ale my máme tiež svoje zákony. Zložte zbraň a potom sa porozprávame!“

No a vtedy som začal volať na batalióny.

„Batalión zľava! Batalión sprava!“

To bol psychologický moment.

My sme chodili v uniforme sovietskych dôstojníkov. A vtedy vyšiel z dverí jeden dô-

stojník, vysoký, v rukách taliansky automat, automat pripravený k streľbe. Medzitým už všetci odovzdali zbrane. A ja jemu hovorím: „Odovzdajte zbraň!“

On hovorí:

„Ja som dôstojník, ja nedám!“

A ja pozerám na ten automat pripravený k paľbe. No ale aj môj bol pripravený k paľbe. Toľu blízko nevidím, len počujem jeho hlas, že on ich tam všetkých komanduje, len aby bol čím väčší zástup. A on už vtedy dal rozkaz:

„Dajte rýchlo povozy, aby sa zbrane mohli čím skôr odviezť!“

Ja som mal ešte nejaké peniaze, odkiaľsi sme dostali dvetisíc korún. Hovorím krčmárovi:

„Krčmár, priprav stoly, budeme hostiť bratov-partizánov!“

A Toľa sa už medzitým snažil tie zbrane rýchlo naložiť. Ostala iba skupina štábu. Keď sme prišli do krčmy, oni sedeli za stolom a pili šnaps. (A. A. Asonov: Ja som s miestnymi obyvateľmi zorganizoval vozy a naložili sme na ne guľomety, faustpatróny, všetky zbrane.) Tri vozy toho boli. No ale ešte takýto detail. Ja sa rozprávam s tým nemeckým dôstojníkom. A vtedy mi ktosi pošepol, že asi pol druhá tisíce vojakov ide cez Uhrovskú dolinu a v dvoch líniiach obkľučujú Kšinnú. Jedna línia ide zľava, druhá ide kopcom. Zbrane sa nakladajú, ale tým ešte nebolo nič vyriešené. Čo ďalej? Dôstojník vyberá z vrecka balíček nášho „kazbeka“ a ponúka ma. Ja som nefajčil, nuž takto naňho pozerám. Takto pozerám (ukazuje). Pokračujeme v rozhovore a ja mu vravím:

„U nás je taký zákon! Oddajte zbraň! Tam je pripravený náš batalión, tam sú „rácie“ (= pravdepodobne ľahké kanóny, podľa informácie plk. Jaroslava Šolca – pozn. V. G.) a ukazujem na hory.“

Vidím, že vedľa neho stojí ešte jeden vojak. Ale oni všelijako rozprávali, jeden po slovensky, druhý po rusky, dvaja po nemecky. A ten, čo vedľa neho stál, mal také nakrivené ústa. Taký blondín to bol a mal pištoľ. Tomu som akosi nedôveroval. Zrazu som k nemu priskočil a vytrhol som mu z ruky „walter“, takú krásnu pištoľ. To bol práve zástupca toho veliteľa. Ďalej už nebolo o čom rozprávať.

A Toľa na mňa kričí:

„Miška, ponáhľaj sa, lebo za chvíľu sú nám za chrbtom!“

A s Toľom sme sa tak dohodnuli: že ak sa s „partizánmi“ dohodneme, stretneme sa na moste a on vezme so sebou tých 1500 vojakov. Ja som mal medzitým zistiť na miestnom komande, čo sa vlastne deje. Preto Toľa na mňa volal:

„Miška, ponáhľaj sa, lebo bude s nami zle!“

Ja som mal ísť na to miestne komando a tých som vtedy pustil. Bolo ich zopár, nepamätám už, päť alebo šesť ľudí. Rozmýšľal som: strieľať alebo nestrieľať? Už som vedel, že sú to nepriatelia. Ich bolo päť alebo šesť a u Toľu už bolo sedemdesiat, ba možno už aj sto ľudí. (A. A. Asonov: Ale keby si bol vtedy vystrelil, bolo by s Kšinnou zle!) Ja som vedel, že strieľať nemôžem. A tak „partizáni“ odišli. Potom, keď som už vedel, kto sú, čo sú, že to bol veliteľ štábu a jeden veľký odborník z oddielu Skorzeni (táto skupina uniesla Mussoliniho – pozn. V. G.), ani v noci som spať nemohol. František Hejl písal o tom štúdiu, on ako historik sa tým zaoberal. Okrem toho on bol u Žalmana. My sme však už predtým boli dohovorení so Žalmanom, Žalman potom prišiel a my sme mu všetkých zajatcov a všetky ukoristené zbrane odovzdali. Nechali sme si iba troch: jedného Rakúšana a ešte dvoch starších Nemcov.

2. Z ďalších spomienok

a) Nemám v hlave diery? (A. A. Asonov)

A teraz vám porozprávam ešte jednu príhodu zo Svätého Kríža v okrese Žiar nad Hronom.

Partizánske brigády zo Svätého Kríža odišli, leba sa čakalo, že o deň, dva prídu Nemci. My sme kontrolovali náš rajón a kým sme sa vrátili, naši už boli preč. Prichádzame k prednej línii a vtom sa to začalo. V Svätom Kríži na námestí bola krčma. Prišli sme tam na „cundaku“ (asi motorka s príviesnym vozíkom – pozn. V. G.) a za nami prišla druhá skupina s osobným autom. Zastavili sme na námestí, nechali sme „cundak“ stáť a išli sme overovať naše postavenie. Pre ranených sme chceli vziať so sebou hrozienu. Kým sme vyťahovali debnu hrozienu, priletelo od Handlovej lietadlo, zakrúžilo nad nami a odletelo. Nevenovali sme tomu pozornosť. Nemci tam neboli, tak čo. Ale o chvíľu prileteli ľahké bombardéry, zbadali na námestí náš „cundak“ a osobné auto a zhodili z lietadla práve takú kazetu, v ktorej bolo tridsaťdva mín. Čerkun práve vtedy niesol debnu s hrozienukami a mieril k „cundaku“. Kazetu s mímami nezbadal a hrozienuka nechcel len tak tam nechať. Rýchlo dobehol k „cundaku“, vhodil do príviesneho vozíka debnu, nasadol a spustil motor. Stačil som ešte naskočiť (M. P. Čerkun: Áno, ty si stíhol.), ale Poliščuk nie. Čerkun však myslel, že sme všetci, ja i Poliščuk, spustil motor a uháňal. Kričím na neho:

„Miška, zastaň!“

Ale kde! Čerkun letí plnou rýchlosťou. Na križovatke len-len že sme sa neprevrátili. Tvár mal zaliatu krvou a volá na mňa:

„Toľa, pozri mi vzadu hlavu! Mám tam die-ru alebo nie?“

Vravím mu:

„Nič tam nemáš, choď pomalšie!“

Udrela ho črepina od míny do čela. On si myslel, že mu vyletela vzadu von z hlavy. Ale napriek tomu Miška motorku obrátil a vrátil sa na námestie, kde sme nechali Poliščuka. Prišli sme tam a vidíme, že osobné auto stojí na mieste. V ňom na sedadle leží mína a stabilizátor sa zadrhol hore, kde aj trčal. Vzali sme Poliščuka poraneného črepinami, naložili do „cundaku“ a plnou rýchlosťou sme uháňali k svojim.

b) Keď sa nebojovalo (A. A. Asonov)

Znovu sa vrátim do Kšínnej. Nemôžem povedať, že by sme boli bez prestania bojovali. Aj voľné chvíľky sa našli. Nie však často, no niekedy boli. Dokonca sme vydávali aj svoje noviny. Tam sme si mohli prečítať žarty i anekdoty. Chodievali sme počúvať muziku, navštevovali sme riaditeľa školy, pána farára, vyhrávali sme na harmonike, saxofóne a husliach, chodievali sme na priadky i na posiedky s peknými dievčatmi a spievali sme. Veľa sa vtedy vo voľných chvíľkach spievalo. Ešte aj dnes po štyridsiatich rokoch sa prichytím, že si potichúčky nôtim nápev slovenských pesničiek. Slová som už pozabudol, ale melódia mi ostala v pamäti. Na jednu pesničku sa však veľmi dobre pamätám...

„Prečo ty neprišiel, ja som te čakala...“

(Neskoršie túto pieseň A. A. Asonov a M. P. Čerkun spoločne zaspievali. — Pozn. V. G.)

c) Večer v Kšínnej

A. A. Asonov:

Miška, a či sa pamätáš, ako sme raz sedeli u pána farára? Sedeli sme v kuchyni a bolo tam tak teplúčko...

M. P. Čerkun:

Áno, pamätám sa, akože by som sa nepamätal? Vedľa pána farára, za takým dlhým stolom sedela jeho žena. Bola tam tiež jedna mladá učiteľka, riaditeľ školy a ešte ktosi zo Závady. A títo naši chlapci Slavka, Žeňa i Toľa boli ešte mladí. A vtedy začal ktosi na hrebeni hrať. Slavka a Toľa vyskočili ako stredovekí rytieri a začali tancovať. Potom sme všetci spoločne spievali. Boli vtedy už asi dve alebo tri hodiny v noci. Až potom sme išli spať. Kráčali sme vtedy smerom na horný koniec dediny, šli sme takým úzuckým chod-

níkom. Povedľa tiekol potôčik. V tú noc napadol sneh. Sneh biely, čistý, všetko naokolo sa len tak ligotalo. Na to nikdy nezabudnem.

d) Na páračkách (M. P. Čerkun)

Spomínam si na jednu príhodu, ktorá mi len tak ľahko neobišla.

Raz večer sme zašli na „driapky“, bolo to na kraji Závady. Stál som pri dverách a pozeral na dlhočizný stôl, za ktorým sedeli dievčatá a párali perie. Jedna z nich, čo sedela na druhom konci stola, odo mňa čo najďalej a ktorú som už tak trochu z videnia poznal, zavolala na mňa:

„Keď si už mal odvahu medzi nás prísť, dokáž čo vieš! Príď ma pobozkať!“

Priznám sa, že ma to zaskočilo. Dlhú som nerozmýšľal. Dodal som si odvahy. Nuž čo? Vyskočil som na ten dlhočizný stôl a utekal po ňom k tomu dievčaťu. Dievčatá nelenili, perie, čo držali v rukách, hodili na mňa a ja som bol celý obsypaný perím. V momente som vyzeral ako čert. Dievča, čo do mňa zapáralo, sa medzitým z izby vytratilo. Na túto príhodu len tak ľahko nezabudnem.

e) Nevydarený kúpeľ (A. A. Asonov)

A teraz niečo veselého. Ako som už povedal, málo bolo takých chvíľok, keď sa nebojovalo. A v jednu takúto chvíľu sa chcel Miša okúpať a oholiť. Ale v Kšínnej nebolo kúpeľne a v Závade tobôž nie. A tak Sečanského manželka zohriala za veľký sud, u nás hovoria takú bočku vody. A kto to tam bol ešte ten tretí? (M. P. Čerkun: Givi Dekonozašvili.) Áno, Givi tam bol. Bol to jeden pekný Gruzínek, kultúrny, veľmi vzdelaný človek. Bolo vtedy zima, chladno. Ale v chalupe bolo teplo. Miša sedel v bočke s horúcou vodou a nevesta mu umývala chrbát. To je, reku, nie v poriadku, my tu musíme chodiť po mraze a on sa tam hreje! Ako sme tak chodili okolo domu, rozmýšľali sme, čo by sme mu vykázali. Nuž čo, keď si trochu zažartujeme! Bol už večer a chystali sme sa kina. Nečakane som vbehol do dverí a skríkol z celej sily:

„Miša, Nemci!“ a bežal som preč.

Miša vyletel zo suda ako namydlený blesk, prehodil na mokré namydlené telo kožený kabát, nestihol si ho ani zapnúť, hodil na hlavu čiapku a cez plece automat. Na bosých nohách mal čižmy. Taktô bez nohavíc priletel ako víchor ku mne a s vytreštenými očami zvolal:

„Kde sú Nemci?“

„Nikde,“ povedal som, „žartoval som.“

A poviem vám, že keby som bol ja na jeho mieste, tak by mi iste boli vyhŕkli slzy z očí

za takýto zlý žart. Veď si len predstavte, koľko máme možnosť okúpať sa, zmyť zo seba špinu aj únavu a ešte s pomocou takej nevesty! Prirodzene, že sa už potom Miška nekúpala.

(V. G.: A čo na to povedal Miško?)

Nič nepovedal. Lahol si na pec a odpočíval. Po chvíli som sa ho opýtal:

„Ako sa máš? Čo robíš?“

„Načerpávam energiu,“ odpovedal pokojne.

f) Iba tak za pol vedierka! (M. P. Čerkun)

Všeličo sme zažili. Spomínam si na jeden príbeh, ktorý sa stal v Lomnickej doline. Tam v Lomnickej doline stála jednotka Jaromova. A jeden ich partizán sa volal Pychfa. To bola jeho prezývka. Lebo my sme si dávali všelijaké prezývky. Napríklad, keď sme mali viac Ivanov v jednotke, tak sme ich volali podľa veľkosti: Ivan Veľký, Ivan Stredný, Ivan Malý, Poldruhého Ivana a ak bol poriadny chlap, tak sme ho volali Dvaja Ivanovia. Ani všetky vojnové hrôzy neumlčali humor. Sila naša bola v tom, že sme ho mali. Bez neho by sme to neboli vydržali.

Tak teda toho jedného sme prezývali Pychfa.

Tam v Lomnickej doline boli pred nami Nemci a nechali tam vrecia múky. No a túto múku, keď odchádzali, hodili do potoka, do vody. Ale múka sa s vrecami neodplavila, iba namokla. My sme prišli na to miesto a vidíme, že tu jest čo jest. Vedro je, voda je, múka je, nuž navarili sme halúšok. Dobré sme sa najedli, lebo už niekoľko dní sme ne-

mali nič v ústach. Len čo sme sa najedli, pribehol do doliny jeden vojak a volá: „Pychfa zomiera!“

Bežíme hneď tam a čo vidíme? Stojí jeden veľký strom, pod stromom leží krásny biely sneh, na snehu je rozprestretý kožuch a na kožuchu ťažko dýcha ohromný chlap — Pychfa. Náš lekár hneď k nemu priskočil, chytil ho za brucho a pýta sa ho:

„Pychfa, čo je to s tebou? Neprejedol si sa náhodou? Koľko halúšok si zjedol?“

„Ach, ani ich veľa nebolo,“ odpovedá Pychfa. „Iba tak za pol vedierka!“

A tento človek, poriadne chlapisko, rodák z Bielej Cerkve žije ešte i dnes. Po vojne sa stal vedúcim kolchoznej brigády a celkom iste sa na toto všetko pamätá. To je skutočná udalosť. Taký bol vtedy život.

g) Ak nebude fujavica, pôjdeme za dievčatmi (A. A. Asonov)

Poviem vám ešte jednu veselú príhodu zo života ukrajinských partizánov, ktorí bojovali na Slovensku.

Idú po ulici dvaja partizáni. Jeden sedemdesiatročný a druhý o čosi mladší. Napadlo veľa snehu a bola poriadna fujavica. Vietor ich zhodil do snehu a sneh sa na nich len hrnie a hrnie. Jeden druhému hovorí:

„Miška, čo budeme dnes večer robiť?“

„Nuž čo,“ odpovedá ten druhý. „Ak nebude fujavica, pôjdeme za dievčatmi.“

ИЗ УСТНЫХ ПРЕДАНИЙ О СЛОВАЦКОМ НАЦИОНАЛЬНОМ ВОССТАНИИ

Партизанский командир „Мишко из Киева“ в фольклорном изображении и в действительности

Резюме

Недавно автор написала более обширную статью, связанную территориально с Угровской долиной (западная Словакия) и представила в ней лицо советского разведчика-партизана Михайла Павловича Черкуна (род. в 1913 г.), который участвовал в Словацком национальном восстании и в словацком устном предании получил имя Мишко из Киева. Наиболее распространенный случай о его геройском поступке, посредством которого он без единственного выстрела обезвредил врага после того, как отдал приказ несуществующим воинским частям, был analyzed в моноте-

матической статье. К этой теме автор опять вернулась после установления письменной связи с М. П. Черкуном и после нескольких посещений у него в Киеве (11 и 12 сентября 1983 г.).

В письме М. П. Черкун подробно рассказал о случае и согласно его описанию он на самом деле отдал приказ несуществующим батальонам, чтобы подготовились, но в отличие от устной традиции, он не отдал приказ к стрельбе (существенные части содержит приложение 1). Согласно письму, рассказал М. П. Черкун о случае автору при ее посещении в Киеве,

причем в разговоре принимал участие и в качестве рассказчика его боевой товарищ и один из трех главных участников случая Анатолий Антонович Асонов, который дополнял М. П. Черкуна или чередовался с ним в рассказывании, причём подтверждал правдивость воспоминаний М. П. Черкуна (избранные отрывки находятся в приложении II).

Популярный рассказ заложил основы устного предания народа путем создания легенды о лице, называемом "Мишко из Киева"; постепенно образовались дальней-

шие рассказы, так что возник почти обширный цикл. Два посещения помогли создать почти точное представление об историческом, действительном М. П. Черкуне и характеризовать его посредством отдельных свойств и увлечений. Кроме того, мы могли убедиться в том, что бывший партизанский командир, хотя он является человеком настоящего времени, вспоминает о прошлом, напр. при встрече с бывшими боевыми товарищами различных национальностей или же в разговорах с молодежью. Он стал знаменитым рассказчиком.

FROM ORAL INTERPRETATIONS OF THE SLOVAK NATIONAL UPRISING

The partisan commander „Miško from Kiev” in the folkloric description and in reality

Summary

The author has recently written a larger study connected with the territory of Uhrovská valey (West Slovakia) and she introduced there the personality of the Soviet reconnoiter-partisan Michail Pavlovič Čerkun (born in 1913) who took an active part in the Slovak National Uprising and who was according to the Slovak oral tradition called Miško from Kiev. The most popular story about his heroic deed, by which he managed to dispose of the enemy without a single shot after giving an order to the non-existing military units, has been analyzed in a monothematic article. She returned again to this topic after having exchanged letters with M. P. Čerkun and several visits in his house in Kiev (September 11–12, 1983).

M. P. Čerkun has described in detail his story in the letter and according to his interpretation he had actually given an order to the non-existing battalions to get ready but in contrast to the oral tradition he had not given any order to fire (the main parts of this story are included in the Enclosure I.). During the author's visit in Kiev M. P. Čerkun told her the story in

conformity with the letter. Anatolij Antonovič Asonov, one of the three participants in this story, took an active part in the discussion as a story-teller and the military companion of M. P. Čerkun. During the discussion he completed the story of M. P. Čerkun and recalled his experiences which only confirmed the truthfulness of M. P. Čerkun's memories (selected illustrations are given in Enclosure II).

The oral tradition of the legend on „Miško from Kiev” created by people was based on this popular story; there appeared other stories related to him so that a rather extensive cycle came into existence. The two visits of M. P. Čerkun allowed to make up a rather accurate picture of the historical and actual M. P. Čerkun and at the same time to characterize him through his features and hobbies. We could also see that though the former partisan commander is a man of the present time, he likes to recall the past, e. g. when meeting his former military companions of different nationalities or when talking with young people. He has become an excellent story-teller.

Slovenský národopis

Casopis Národopisného ústavu Slovenskej
akadémie vied

Ročník 32, 1984, číslo 2

Vychádza štyri razy do roka
Vydáva VEDA, vydavateľstvo Slovenskej
akadémie vied

Hlavná redaktorka
Čl. kor. SAV BOŽENA FILOVÁ

Výkonná redaktorka
PhDr. ZORA VANOVIČOVÁ

Typografia: *Eva Kovačevičová*

Redakčná rada: PhDr. Ján Botík, CSc.,
PhDr. Soňa Burlasová, CSc., doc. PhDr.
Václav Frolec, CSc., PhDr. Viera Gašparí-
ková, CSc., doc. PhDr. Emília Horváthová,
CSc., PhDr. Soňa Kovačevičová, CSc.,
PhDr. Igor Krištek, CSc., PhDr. Milan Leš-
čák, CSc., doc. PhDr. Ján Michálek, CSc.,
PhDr. Ján Mjartan, DrSc., doc. PhDr. Štef-
an Mruškovič, CSc., PhDr. Viera Nosálo-
vá, CSc., PhDr. Adam Pranda, CSc., prof.
PhDr. Antonín Robek, DrSc., PhDr. Viera
Urbancová, CSc.

Redakcia: 813 64 Bratislava, Klemensova 19
Vytlačili Tlačiarne Slovenského národného
povstania, n. p., Martin

Registr. zn. F 7091

Jednotlivé číslo Kčs 20,—; celoročné pred-
platné Kčs 80,—

Rozširuje, objednávky a predplatné prijí-
ma PNS — ÚED, Bratislava, ale aj každá
pošta a doručovateľ. Objednávky do za-
hraničia vybavuje PNS — Ústredná expe-
dícia a dovoz tlače, Gottwaldovo nám. 6,
884 19 Bratislava.

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej aka-
adémie vied, 1984

СЛОВАЦКАЯ ЭТНОГРАФИЯ

Журнал Института этнографии Словацкой Ака-
демии Наук

Год издания 32, 1984, № 2

Издается четыре раза в год

«ВЕДА», издательство Словацкой Академии
Наук

Редакторы Д-р Боžена Филова и Д-р Зора
Вановичова

Адрес редакции: 813 64 Братислава, Клемен-
сова 19

SLOWAKISCHE VOLKSKUNDE

Zeitschrift des Ethnographischen Institutes
der Slowakischen Akademie der Wissen-
schaften

Jahrgang 32, 1984. Nr. 2. Erscheint viermal
im Jahre

Herausgegeben vom VEDA, Verlag der
Slowakischen Akademie der Wissen-
schaften

Redakteure PhDr. Božena Filová und
PhDr. Zora Vanovičová

Redaktion: 81364 Bratislava, Klemenso-
va 19

SLOVAK ETHNOGRAPHY

Journal of the Ethnographic Institute of
the Slovak Academy of Sciences

Volume 32, 1984, No. 2

Published quarterly by VEDA, the Pub-
lishing House of the Slovak Academy of
Sciences

Managing Editors PhDr. Božena Filová
and PhDr. Zora Vanovičová

Editor: 813 64 Bratislava, Klemensova 19

L'ETHNOGRAPHIE SLOVAQUE

Revue de l'Institut d'Ethnographie de
l'Académie slovaque des sciences

Anné 32, 1984, No. 2

Paraît quatre fois par an, Editions de VE-
DA, maison d'édition de l'Académie slova-
que des sciences

Rédacteurs: PhDr. Božena Filová et
PhDr. Zora Vanovičová

Rédaction: 813 64 Bratislava, Klemensova
19

Distributed in the socialist countries by
SLOVART Ltd., Leningradská 11, Brati-
slava, Czechoslovakia, Distributed in West
Germany and West Berlin by KUBON
UND SAGNER, D-8000 München 34, Post-
fach 68, Bundesrepublik Deutschland. For
all other countries, distribution rights are
held by JOHN BENJAMINS, B. V., Peri-
odical Trade, Amsteldijk 44, 1007 HA Am-
sterdam HOLLAND

